

Vegyes hangrendű keresztnevek todalékolásának vizsgálata*

1. Vegyes hangrendű szavaink todalékolási problémái a középmagyar kor óta foglalkoztatják nyelvészeinket, sőt felkeltették a külföldi kutatók érdeklődését is. Természetes tehát, hogy századunkban ezeket a kérdéseket — számos iskolai nyelvtan és nyelvművelő írás mellett — nyelvtani szintézisek fejezetei és kisebb-nagyobb tanulmányok egyaránt tárgyalják. Az akadémiai nyelvtan (Deme 1961: 96—8) és különösen a Nyelvművelő kézikönyv (Elefői 1985: 77—83)

* Előadásként elhangzott 1996. november 5-én a Magyar Nyelvtudományi Társaság ülésén.

éppen úgy viszonylag nagy teret szentel nekik, mint az új strukturális grammatika fonológiai kötete (Nádasdy—Siptár 1994: 94—152). Papp Ferenc külön fejezetben foglalkozik velük a magyar főnevek paradigmatis rendszerét bemutató munkájában (1975: 165—86), amely az ÉrtSz. anyagának statisztikai feldolgozására épül. A hangrendi illeszkedésről sok lényeges információval szolgál a Magyar ragozási szótár (Elekfi 1994), és haszonnal forgathatjuk a nemrég megjelent Nyelvművelő kéziszótárt is (Grétsy—Kemény 1996: 358—9 és passim). A vegyes hangrendű szavak toldalékolásáról szóló tanulmányok közül Szabó Sándorét (1912: 201—8) és Szépe Györgyét (1958: 105—29) szeretném kiemelni; Szépe írása nemcsak elméleti szempontból fontos, hanem azért is, mert a szerző gazdag nyelvtörténeti példaanyag és statisztika birtokában vonja le következtetéseit. Figyelmet érdemelnek Antal László (1991: 59—64) és Cseresnyési László (1993: 401—12) gondolatai is, Siptár Péter (1984: 228—38) pedig értékes összefoglalásban ismerteti azokat a modern elképzeléseket, amelyek a közelmúlt nemzetközi szakirodalmában a magyar magánhangzó-harmóniával kapcsolatban megjelentek.

Az utóbbi években többen is megkísérelték, hogy teszteken alapuló gyakorisági vizsgálatokra építve szembesítsék a normatív nyelvtanok, szótárak, kézikönyvek megállapításait a *n y e l v h a s z n á l a t t a l*, így Kontra Miklós és külföldi szerzőtársai (Kontra—Ringen 1986: 1—14, Kontra—Ringen—Stemberger 1989: 128—42), továbbá Laczkó Mária (1991: 237—41) és Gósy Mária (1992: 424—36); megemlítem még, hogy három évtizeddel ezelőtt G. Varga Györgynek a budapesti köznyelv alakváltozatait vizsgáló kérdőívében is voltak a hangrendi illeszkedésre vonatkozó részletek (1968: 244—6).

A rendkívül széles sávban mozgó szemléleti és módszertani megközelítés ellenére a szakirodalom a lényegyet tekintve nagyjából egységes képet tár elénk vegyes hangrendű szavaink toldalékolásáról: a) az utolsó szótagjukban mély magánhangzót tartalmazó szavak (pl. *nüansz*, *rigó*) mindig mély toldalékot vesznek magukhoz; b) ha az utolsó szótagban ajakkerekítéses palatális áll (pl. *kaszkadőr*, *kosztüm*), akkor magas magánhangzójú a toldalék; c) ingadozás akkor fordulhat elő, ha mély magánhangzó(k) után az utolsó szótag(ok)ban ajakkerekítés nélkül képzett palatális magánhangzó van; az ilyen illabiális magánhangzókat az illeszkedés szempontjából a szakirodalom semlegesnek vagy közömbösnek nevezi.

A továbbiakban csak a c) típusal foglalkozunk. Ez a lexémacsoport korántsem egységes. A hagyományos és a modernebb irányzatokat követők, a nyelvi rendszerre, a nyelvművelés szempontjaira és a gyakorlati nyelvhasználatra figyelők egybehangzóan megállapítják, hogy az illabiális palatálisok nem egyformán semlegesek, vagyis nem egyenlő mértékben engedik érvényesülni az előttük álló veláris magánhangzó hatását a toldalékokra. A legsemlegesebb az *i* és az *í*, ezek állnak legkevésbé a veláris toldalékolás útjában. A másik véglet az *e*: olyan gyakran gátolja az előtte álló veláris magánhangzó hatásának érvényesülését, vagyis olyan gyakori utána a palatális toldalék, hogy a kutatók egy része kétségbe vonja a semlegességét. Az *é* a semlegességi skálán köztes pozíciót foglal el, inkább az *i*, *í*-hez, mint a másik pólushoz közelítve. Az írásban nem

jelölt és sokak beszédéből is hiányzó *ë* Papp Ferenc (1975: 171—2) szerint semlegeségét tekintve az *é* és az *e* között helyezhető el. — A semleges magánhangzó milyenségén kívül az sem lényegtelen, hány van belőle: minél több ilyen magánhangzó következik egy veláris után, annál messzebb kerül az a szótó végétől, tehát annál kisebb az esélye a mély toldalékolásnak.

2. A most bemutatandó vizsgálat célja hasonló ahhoz, amire Kontra Miklós és társai, valamint Laczkó Mária és Gósy Mária említett tanulmányai vállalkoztak: szeretném szembesíteni a nyelvhasználatot a szakirodalom festette képpel.

Mivel kíváncsi voltam arra, hogy a toldalékolás szempontjából van-e különbség a tulajdonnevek és a közszavak között, olyan kérdőívet szerkesztettem, amelyben alapalakjukban szereplő keresztneveket foglaltam mondatba; a feladat az volt, hogy a név után kipontozott helyre be kellett írni a mondat értelmének megfelelő toldalékot.

Kísérletem főszereplői olyan vegyes hangrendű keresztnevek voltak, melyeknek utolsó szótagjában *i*, *é* vagy *e* magánhangzót találunk. Listájukat a Magyar utónévkönyv (Ladó 1982) segítségével állítottam össze. Csak az ajánlottak minősített neveket vettem figyelembe, közülük 52 felelt meg a hangrendi kívánalmaknak.

Arra a kérdésre is választ kerestem, hogy a rag fajtája befolyásolja-e az illeszkedést. Kérdőívet úgy szerkesztettem meg, hogy 11 mély/magas ragpár szerepeljen a megoldások között. Kívánatosnak tartottam, hogy az egyes ragpárok megjelenésére azonos számú mondat adjon lehetőséget, ezért ügyelnem kellett arra, hogy a tesztmondatok száma 11-gyel osztható legyen. Ennek megfelelően névlistámon 52-ről 44-re csökkentettem az elemek számát. A vizsgálatból olyan neveket hagytam ki, melyeknek utolsó szótagjában *i*, az azt megelőző(k)ben pedig (csak) veláris magánhangzó szerepel. Részben azért választottam ezeket, mert a szakirodalom és saját nyelvérzékem szerint toldalékolásuk nemigen ingadozik (veláris); részben pedig azért, hogy az ilyen hangszerkezetű nevekből ne legyen aránytalanul sok a kérdőívben. A kimaradt keresztnevek: *Judit, Katalin, Malvin, Margit, Matild; Bálint, Dávid, Móric*. Az ilyen felépítésű nevekből próbaképpen és a más típusokkal való összehasonlítás végett mégis megmaradt a listán néhány a viszonylag ritkábban használatosak közül: *Aliz, Klotild; Albin, Ármin, Kamill, Konstantin*.

A teszt 44 mondatában tehát egy-egy keresztnévhez kellett illeszteni a megfelelő toldalékot, s a 11 ragfajta használatára (elvben) négy-négy mondatban nyílt lehetőség. A neveket utolsó szótagjuk magánhangzójára és a szótagszámra figyelve több alcsoportra osztottam, és törekedtem arra, hogy a tesztben az egyes ragok mindegyik alcsoport képviselőjével kombinálódjanak. — Azt is szem előtt tartottam, hogy a keresztnév előtt a mondatban ne jelenjék meg olyan szó, amelynek hangrendi illeszkedése befolyásolhatja a keresztnévét, azaz óvakodtam az „*Abban a farmerBAN, ebben a farmerBEN*” típusú szerkezetektől (vö.: Kontra—Ringen 1986: 11—2, Kontra—Ringen—Stemberger 1989: 130—9, Laczkó 1991: 237—41).

Lássuk tehát a k é r d ő í v e t:

Az adatközlő neve:

Foglalkozás, szak:

Születési éve:

Születési helye:

1. Csalódtál már Ágnes...? 2. Miért nem írtál nekem Beatrix...? 3. Aurél... nem méltó ez a viselkedés. 4. Antigoné... hiányzott a ravaszság. 5. Alig mert a vadász Artemisz... pillantani. 6. Elegendem van Ráhel...! 7. A mennykő üssön Tádé...! 8. Róza Olivér... a legkisebb testvére. 9. Nem akartam Tihamér... vitába szállni. 10. Valér... új páncél feszült. 11. A doktornő hosszú tüt dőftött Ábel... 12. Kamill... nem volt nagyobb művész! 13. Noé... a Bibliában olvashatunk. 14. Adrienn... új bajnoknőt tisztelhetünk. 15. Tegnap levelet kaptam Ármin... 16. Albert... már nem is csodálkozom. 17. Ezt nem gondoltuk volna Anzelm... 18. Bernadett... árad a szeretet. 19. Albin... gyakran látogatnak külföldiek. 20. Máté... rá sem lehet ismerni. 21. Klotild... a szeme zöld. 22. Most Hubert... emelem a poharam. 23. Kornél... nem mehetsz biztosra! 24. Dániel... szeretet költözött. 25. Rafael... nem lehet kiigazodni. 26. Kázmér... nem kell félned. 27. József... nincs elszántabb híve a szabadságnak. 28. Nagyon hasonlítanak egymásra Aliz... 29. Jolán Alfréd... vágta a cipőjét. 30. Konstantin... bölcs uralkodót ismert meg a nép. 31. Sámuel... nem hallottam ezer éve! 32. Reggel táviratot kaptam Marcell... 33. Mózes... mindenki ragaszkodott. 34. Adél... gyönyörű a hangja. 35. A király sokat gondolt Emánuel... 36. Benjámín... árad a szó. 37. A tengerész Noémi... fojtotta a szót. 38. Norbert... elviselhetetlen a modora. 39. Le kell számolni Valter...! 40. A levelet Abigél... felejtettem. 41. Amadé... rózsát kapott ajándékba a lány. 42. Arisztid... nincs mit szeretni. 43. Két hónapja megismerkedtem Róbert... 44. Ariadné... együtt volt meg a szív és az ész.

A felmérésre 1994 őszén került sor. Adatközlőim valamennyien diákok voltak: a legfiatalabb 10, a legidősebb pedig 27 éves. A kísérlet elvégzéséhez három oktató nyújtott segítséget: a budapesti Szilágyi Erzsébet Gimnáziumban Liszka Gábor, az ELTE Bölcsészettudományi Karán Kugler Nóra, a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskolán és annak Apáczai Csere János Gyakorlóiskolájában pedig Rátonyi Marianna. Szívességüket ezúton is köszönöm.

Adatközlőim — tanulmányaik helyszíne, életkoruk és nemük szerint — tíz csoportba sorolhatók. A páratlan sorszámú csoportokba mindig a lányok, a párosokba a fiúk kerültek:

1. és 2. csoport: Budapest, Szilágyi Gimnázium, I. osztály, 10—11 évesek, 5 lány + 12 fiú;

3. és 4. csoport: Budapest, Szilágyi Gimnázium, IV. osztály (az iskola a felmérés idején tért át a 4+8 osztályos rendszerre), 17—19 évesek, 13 lány + 4 fiú;

5. és 6. csoport: ELTE BTK, 19—25 évesek, 17 lány + 4 fiú;

7. és 8. csoport: Nyíregyháza, Apáczai Gyakorlóiskola, 7. osztály, 12—14 évesek, 11 lány + 11 fiú;

9. és 10. csoport: Nyíregyháza, BGyTF, 21—27 évesek, 10 lány + 10 fiú.

Összesen tehát 97 diák vett részt a kísérletben. Ebből 55 tanult Budapesten, 42 Nyíregyházán. (A születési helyet tekintve jóval változatosabb a kép: a fővárosban tanulók csoportjaiban akadt képviselője az ország minden tájának, sőt Szatmárnémetinek és Szabadkának is; a Nyíregyházán tanulók körében pedig a helybeliekhez és más tiszántúliakhoz észak-magyarországi és budapesti születésűek is társultak.) Az adatközlők között 56 lányt és 41 fiút találhatunk. — Az összehasonlíthatóság kedvéért a Szilágyi Gimnázium 10—11 éves

diákjait és a nyíregyházi 7. osztályosokat a továbbiakban egyformán tanulókként emlegetem, gimnazistáknak pedig az érettségi előtt állókat nevezem. Eszerint az adatközlők közül 39-en tanulók, 17-en gimnazisták, 41-en pedig felsőoktatási intézmény hallgatói. Megjegyzésként ide kívánczik még, hogy a kérdőívet kitöltő budapesti egyetemisták zöme magyar szakos, és sok köztük a nyelvszakos, a nyíregyházi főiskolások viszont különféle természettudományokra szakosodtak.

3. Lássuk ezek után a vizsgálat eredményeit! A (nagyon ritkán előforduló) vagylagos válaszok közül mindig csak az első helyen megadott variánst vettem figyelembe.

Az 1. táblázat betűrendben sorolja fel a vizsgált 13 női és 31 férfi nevet. Megadom annak a mondatnak a sorszámát is, amelyben a név a kérdőíven szerepel. A következő rovatban feltüntettem a várt ragpárt: a teszt összeállításakor arra számítottam, hogy az adatközlő ennek a veláris vagy palatális tagját illeszti be a mondatba. Az ezt követő két rovatból azt tudhatjuk meg, hogy a 97 résztvevő közül összesen hányan todalékolták a várt ragpár mély, illetőleg magas variánsával az adott keresztnevet. Az utolsó oszlop azoknak a válaszoknak a számát mutatja, melyek a várt ragpár tagjaitól eltérő megoldást tartalmaznak.

A „várt ragpár” rovatban félkövér szedéssel azt a változatot jelöltem, amely a válaszok megszámlálásakor az adatközlők minden csoportjában fölénybe került. A 44 keresztnév közül 26-tal kapcsolatban született ilyen eredmény: 14-szer a veláris, 12-szer a palatális rag minden csoportban dominált.

18 névvel kapcsolatban fordul elő, hogy legalább egy adatközlői csoport eredménye eltér az általános tendenciától. Az ilyen eseteket ismerhetjük meg a 2. táblázatból. Felkiáltójellel hívom fel a figyelmet azokra a csoportokra, amelyekben az összes adatközlő válaszait tekintve uralkodó ragváltozatnak nem sikerült fölénybe kerülnie; az utolsó oszlopból az derül ki, hogy ilyen csoportból hány van. — Láthatjuk például, hogy az *Artemisz* keresztnévhez kilenc csoportban a többség *-re* ragot illesztett, a nyíregyházi főiskolás fiúk körében viszont itt a *-ra* a gyakoribb. — A döntetlen eredményt is a tendenciától való eltérésként tüntettem fel: a *Hubert* nevet például majdnem minden csoportban *-re* raggal látta el a többség, a gimnazista fiúk válaszai között viszont itt egyenlő számú a *-ra* és a *-re*.

A táblázatból kitűnik, hogy összesen 34-szer „szállt szembe” valamelyik csoport az uralkodó ragváltozattal (20 esetben megfordítva az eredményt, 14-szer pedig döntetlent elérve). Mivel a 10 csoport válaszait 44 mondatra nézve vizsgáltam, a teszt alapján 440 csoporteredmény született. Ehhez viszonyítva a 34 eltérés mindössze 7,73%-ot jelent, vagyis több mint 90%-ban egységesek az egyes csoportokban megállapított eredmények.

16 keresztnévre nézve csak egy-két csoport eredménye tér el az összképtől, feltűnő viszont a *Noémi* és *Arisztid* nevekkel kapcsolatos 7, illetve 5 eltérés. Különösen a *Noémi* esete érdekes, hiszen csak 3 csoportban dominál az összes adatközlő válaszait tekintve többségben lévő ragváltozat. (Igaz, ez a többség csak hajszálnyi, l. az 1. táblázatot!) Az összesített eredmény és a részeredmények közötti furcsa ellentmondás abból adódik, hogy a budapesti egyetemista lányoknak és a nyíregyházi főiskolás lányoknak a csoportjában a *Noémiba* megoldással szemben igen nagy a *Noémibe* fölénye (5 : 12, illetve 1 : 9 az arány).

1. táblázat

név	a mondat sorszáma	várt			más
		ragpár	mély	magas	
<i>Abigél</i>	40.	<i>-nál/-nél</i>	26	62	9
<i>Adél</i>	34.	<i>-nak/-nek</i>	73	23	1
<i>Adrienn</i>	14.	<i>-ban/-ben</i>	—	91	6
<i>Ágnes</i>	1.	<i>-ban/-ben</i>	17	78	2
<i>Aliz</i>	28.	<i>-val/-vel</i>	70	—	27
<i>Antigoné</i>	4.	<i>-ból/-ből</i>	62	5	30
<i>Ariadné</i>	44.	<i>-ban/-ben</i>	50	19	28
<i>Artemisz</i>	5.	<i>-ral/-re</i>	25	66	6
<i>Beatrix</i>	2.	<i>-ról/-ről</i>	60	24	13
<i>Bernadett</i>	18.	<i>-ból/-ből</i>	3	90	4
<i>Klotild</i>	21.	<i>-nak/-nek</i>	95	2	—
<i>Noémi</i>	37.	<i>-ba/-be</i>	39	41	17
<i>Ráhel</i>	6.	<i>-ból/-ből</i>	13	83	1
<i>Ábel</i>	11.	<i>-ba/-be</i>	28	65	4
<i>Albert</i>	16.	<i>-on/-en</i>	20	73	4
<i>Albin</i>	19.	<i>-hoz/-hez</i>	56	2	39
<i>Alfréd</i>	29.	<i>-hoz/-hez</i>	58	22	17
<i>Amadé</i>	41.	<i>-tól/-től</i>	75	18	4
<i>Anzelm</i>	17.	<i>-ról/-ről</i>	17	76	4
<i>Arisztid</i>	42.	<i>-on/-en</i>	23	39	35
<i>Ármin</i>	15.	<i>-tól/-től</i>	92	3	2
<i>Aurél</i>	3.	<i>-hoz/-hez</i>	54	12	31
<i>Benjámín</i>	36.	<i>-ból/-ből</i>	87	7	3
<i>Dániel</i>	24.	<i>-ba/-be</i>	3	90	4
<i>Emánuel</i>	35.	<i>-ral/-re</i>	9	77	11
<i>Hubert</i>	22.	<i>-ral/-re</i>	13	75	9
<i>József</i>	27.	<i>-nál/-nél</i>	10	72	15
<i>Kamill</i>	12.	<i>-nál/-nél</i>	62	3	32
<i>Kázmér</i>	26.	<i>-tól/-től</i>	85	7	5
<i>Konstantin</i>	30.	<i>-ban/-ben</i>	74	5	18
<i>Kornél</i>	23.	<i>-nál/-nél</i>	68	2	27
<i>Marcell</i>	32.	<i>-tól/-től</i>	27	67	3
<i>Máté</i>	20.	<i>-ral/-re</i>	94	2	1
<i>Mózes</i>	33.	<i>-hoz/-hez</i>	8	86	3
<i>Noé</i>	13.	<i>-ról/-ről</i>	86	4	7
<i>Norbert</i>	38.	<i>-nak/-nek</i>	2	95	—
<i>Olivér</i>	8.	<i>-nak/-nek</i>	12	80	5
<i>Rafaél</i>	25.	<i>-on/-en</i>	7	71	19
<i>Róbert</i>	43.	<i>-val/-vel</i>	14	81	2
<i>Sámuel</i>	31.	<i>-ról/-ről</i>	11	81	5
<i>Tádé</i>	7.	<i>-ba/-be</i>	80	3	14
<i>Tihamér</i>	9.	<i>-val/-vel</i>	56	38	3
<i>Valér</i>	10.	<i>-on/-en</i>	75	6	16
<i>Valter</i>	39.	<i>-val/-vel</i>	32	64	1
Összesen:		4268	1871	1910	487
%		100,00	43,84	44,75	11,41

2. táblázat

név	uralkodó ragváltozat	a csoportok sorszámai										eltérés
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
<i>Abigél</i>	<i>-nél</i>						!					1
<i>Antigoné</i>	<i>-ból</i>	!										1
<i>Ariadné</i>	<i>-ban</i>	!	!									2
<i>Artemisz</i>	<i>-re</i>										!	1
<i>Beatrix</i>	<i>-ről</i>				!			!				2
<i>Noémi</i>	<i>-be</i>		!	!	!		!	!	!		!	7
<i>Ráhel</i>	<i>-ből</i>				!							1
<i>Ábel</i>	<i>-be</i>									!	!	2
<i>Albert</i>	<i>-en</i>		!									1
<i>Anzelm</i>	<i>-ről</i>										!	1
<i>Arisztid</i>	<i>-en</i>	!	!	!	!		!					5
<i>Aurél</i>	<i>-hoz</i>	!						!				2
<i>Hubert</i>	<i>-re</i>				!							1
<i>Kornél</i>	<i>-nál</i>		!									1
<i>Sámuel</i>	<i>-ről</i>				!							1
<i>Tihamér</i>	<i>-val</i>		!					!				2
<i>Valér</i>	<i>-on</i>	!										1
<i>Valter</i>	<i>-vel</i>						!				!	2
Összesen:		5	6	2	6	—	4	4	1	1	5	34

A 2. táblázat utolsó sora elárulja, hogy az összeredménytől leggyakrabban a budapesti fiúk két korosztálya tér el. Ez a gyakoriság azonban csak viszonylagos, hiszen a 44 mondatban előforduló 6 eltérés csupán 13,64%-ot jelent. — Figyelemre méltó, hogy a budapesti egyetemista lányok részeredményei sohasem mondanak ellent az összeredménynek. Ennek az egyik oka persze az, hogy éppen e csoport tagjai vannak a legtöbben, így leginkább ők befolyásolhatják a végösszeget; ugyanakkor a válaszok tanulmányozásakor azt tapasztaltam, hogy valóban ebben a csoportban a legegységesebbek a megoldások.

Az 1. táblázatról leolvasható, hogy a kísérlet résztvevői 487-szer, azaz válaszaik 11,41%-ában nem az általam várt ragpár valamelyik tagjával toldalékolták a keresztnevet. Az efféle megoldásoknak két típusa van. Az egyikhez az olyan esetek tartoznak, melyekben a rag elárulja az illeszkedés irányát, mivel van palatális vagy veláris párja. A másik típus a semleges válaszoké, ezekből nem derül ki az illeszkedés iránya.

Az említett két típusba sorolt adatok számát a 3. táblázat segítségével ismerhetjük meg. Ennek „mély” és „magas” rovatai most már minden olyan megoldást magukba foglalnak, amelyből kitűnik az illeszkedés iránya. Láthatjuk, hogy semleges válaszból 102 van; ez az összes válaszhoz viszonyítva 2,39%-os részesedést jelent. Ha a 102-t kivonjuk a várt ragpártól való mindenféle eltérés számából, azaz 487-ből (l. 1. táblázat), akkor megállapíthatjuk: 385-ször fordul elő, hogy a hangrendi illeszkedés irányát eláruló toldalék helyettesíti

3. táblázat

név	toldalék			
	mély	magas	semleges	
<i>Abigél</i>	26	70	1	
<i>Adél</i>	74	23	—	
<i>Adrienn</i>	—	94	3	
<i>Ágnes</i>	18	79	—	
<i>Alíz</i>	71	—	26	
<i>Antigoné</i>	79	17	1	
<i>Ariadné</i>	65	29	3	
<i>Artemisz</i>	25	71	1	
<i>Beatrix</i>	68	28	1	
<i>Bernadett</i>	4	93	—	
<i>Klotild</i>	95	2	—	
<i>Noémi</i>	44	51	2	
<i>Ráhel</i>	14	83	—	
<i>Ábel</i>	30	67	—	
<i>Albert</i>	21	76	—	
<i>Albin</i>	80	3	14	
<i>Alfréd</i>	69	27	1	
<i>Amadé</i>	78	18	1	
<i>Anzelm</i>	18	78	1	
<i>Arisztid</i>	42	55	—	
<i>Ármin</i>	94	3	—	
<i>Aurél</i>	77	18	2	
<i>Benjámín</i>	90	7	—	
<i>Dániel</i>	3	94	—	
<i>Emánuel</i>	10	87	—	
<i>Hubert</i>	14	82	1	
<i>József</i>	14	83	—	
<i>Kamill</i>	75	4	18	
<i>Kázmér</i>	89	7	1	
<i>Konstantin</i>	86	5	6	
<i>Kornél</i>	90	5	2	
<i>Marcell</i>	28	68	1	
<i>Máté</i>	95	2	—	
<i>Mózes</i>	8	89	—	
<i>Noé</i>	88	5	4	
<i>Norbert</i>	2	95	—	
<i>Olivér</i>	12	83	2	
<i>Rafael</i>	8	88	1	
<i>Róbert</i>	14	83	—	
<i>Sámuel</i>	11	84	2	
<i>Tádé</i>	89	6	2	
<i>Tihamér</i>	56	40	1	
<i>Valér</i>	83	11	3	
<i>Valter</i>	32	64	1	
Összesen:	4268	2089	2077	102
%	100	48,95	48,66	2,39

a várt ragpár tagjait; ez az összes válasznak 9,02%-a. Az 1. és a 3. táblázat adatait összevetve azt is megtudhatjuk, hogy a 385 alkalomból 218-szor a mély, 167-szer pedig a magas toldalékok számát gyarapítják a várt ragpártól eltérő megoldások.

A sok számadat után pihenésképpen nézzünk meg néhányat a várttól eltérő válaszok közül: előbb az illeszkedés irányát megmutatókból, majd a semlegesekből.

Kezdjük azzal, hogy mindössze két mondatban nincs egyetlen eltérés sem a várt ragpártól: a 21.-ben és a 38.-ban. Érdekes és talán jellemző is, hogy mindkétszer birtoklásról van szó: ilyenkor az adatközlők számára feltehetőleg egyértelműbb a megoldás, mint a helyviszonyragokkal kapcsolatban. — A másik póluson azok a mondatok helyezkednek el, amelyekben szinte hihetetlenül változatos a raghasználat. Csak három kiragadott példát említek; elől a mondat sorszáma áll, a név után a mély és magas ragváltozatok közül mindenütt csak a gyakoribbat adom meg: 19. *Albinhoz* helyett *-ra, -nál, -ban, -ba, -val, -nak*; 25. *Rafaelen* helyett *-ben, -nél, -ről, -vel, -ből, -től*; 29. *Alfrédhoz* helyett *-ra, -nak, -val, -nál, -on, -ba*.

A 12. és a 27. mondat *Kamillnál-* és *Józsefnél-*féle megoldásait helyettesítő *-től/-től* rag felbukkanása nem lepett meg; inkább a nyíregyháziak éltek vele, bár náluk sem került fölénybe. — Érdekesnek találom, hogy a „*Kornélnál* nem mehetsz biztosra!” helyén 15-ször fordul elő a *Kornállal/Kornéllal* megoldás. Még kevésbé lehet véletlen, hogy az „*Arisztid...* nincs mit szeretni” mondatban 29-szer (!) jelenik meg a *-ban/-ben* az általam várt *-on/-en* helyett. Más típushoz tartozik viszont a várt „A király sokat gondolt *Emánuelre*” és a „Két hónapja megismerkedtem *Róberttel*” helyén megjelenő *Emánuelről*, illetve *Róbertet* válasz: ezeket az eredményezhette, hogy az adatközlő felületesen olvasva a mondatot a valódi igéket a *gondolkodott*, illetve *megismertem* alakokkal tévesztette össze. — A „*Noéket* a Bibliában olvashatunk” megoldást adó 11 éves fiú nyilván nem ismerte a nevet. Csak elírással magyarázható ez a forma: „A levelet *Abigélrel* felejtettem”.

Nemegyszer előfordul, hogy a keresztnévhez illesztett rag tökéletes mondatot hoz létre, csak éppen a teszt összeállításakor arra számítottam, hogy kötött bővítményt kapok válaszként. Néhány az ilyen esetek közül; itt és a következőkben szögletes zárójelben adom meg a várt megoldást: „Miért nem írtál nekem *Beatrixtól, -hoz?*” [*Beatrixról*]; „*Kázmérral, -nál* nem kell félned” [*Kázmértól*]; „*Amadénál* rózsát kapott ajándékba a lány” [*Amadétól*]. — Belátom, egy-két ilyen választ a tesztmondatok ügyesebb megformálásával megakadályozhattam volna. Kevésbé számíthattam viszont a birtokos személyjeleknek, a kicsinyítő képzőknek, valamint e két toldalék kombinációjának a megjelenésére. Egyes adatközlők ugyanis (nem törődve azzal, hogy a mondatban nincs vessző) olykor megszólításnak vélték a keresztnévet, és eszerint toldalékolták. Ilyen válaszokat a legifjabbaktól, vagyis a 10—14 éves korosztály tagjaitól kaptam: „Miért nem írtál nekem *Beatrixom, -em?*” [*Beatrixról*]; „Ezt nem gondoltuk volna *Anzelmunk*” [*Anzelmről*]; „*Kázmérka* nem kell félned” [*Kázmértól*]; „Csalódtál már *Agneskám?*” [*Agnesben*]; „A mennykő üssön *Tádékám!*” [*Tádéba*]. E kedves,

mosolyfakasztó válaszokkal szemben csak nagyobb figyelmetlenség vagy a mondat rossz értelmezése okozhatta a következő egészen furcsa megoldásokat; mindkettő ugyanattól az adatközlőtől való: „Róza *Olivérke* a legkisebb testvére” [*Olivérnek*]; „A tengerész *Noémike* fojtotta a szót” [*Noémibe*].

A semleges válaszok számadatait a 4. táblázat tartalmazza. Itt a leggyakoribb eset a toldalékolás elmaradása. Ennek hátterében a figyelmetlenségen és kapkodáson kívül az állhat, hogy az adatközlő nem érti vagy félreérti a mondatot: aligha véletlen, hogy a legtöbb kiegészítetlen keresztnévet a 10—14 éves korosztály tesztlapjain találtam. — A ragozatlan név lehet vélt megszólítás: „Miért nem írtál nekem *Beatrix*?” [*Beatrixról*]; „*Kornél* nem mehetsz biztosra!” [*Kornélnál*]; „A mennykő üssön *Tádé*!” [*Tádéba*]. Két példát idézek azokból az esetekből, melyekben a válaszadó a mondatot félreértette, vagy nem tudott vele mit kezdeni: „*Kamill* nem volt nagyobb művész!” [*Kamillnál*]; „A tengerész *Noémi* fojtotta a szót” [*Noémibe*].

4. táblázat

semleges toldalékok	előfordulás
Ř	29
-t	17
-k	1
-l	2
-ék	28
-ékat	1
-ékhoz	1
„nőisítés”	23
összesen	102

Míg a válaszhiány jelensége viszonylag sok nevet érint, a semleges *-ék* toldalék adatai csak két keresztnévvel kapcsolatosak. A „Nagyon hasonlítanak egymásra *Alizék*” tökéletes mondat; mivel az *Alizzal* megoldást vártam, szerencsésebb lett volna, ha a tesztmondatot az *Őnök* névmással kezdem. Az „*Albinék* gyakran látogatnak külföldiek” [*Albinhoz* helyett] megoldás részben figyelmetlen olvasásból, részben a tisztántúli nyelvjárásokból (vö. Imre 1971: 318) eredhet; előfordul egyébként *Albinékat* és *Albinékhoz* válasz is.

Az illeszkedés irányát el nem áruló *-t* rag tökéletes mondatban éppen úgy jelentkezik, mint egészen rosszban: „*Sámuelt* nem hallottam ezer éve!” [*Sámuelről*], illetve „Alig mert a vadász *Artemiszt* pillantani” [*Artemiszre*]. A „*Kázmért* nem kell félned” megoldásnak [*Kázmértől* helyett] archaikus hangulata van, a „*Rafaelt* nem lehet kiigazodni” [*Rafaelen* helyett] pedig a *kiismerni* igenév hatását tükrözheti. — Az „*Amadék* rózsát kapott ajándékba a lány” [*Amadétól*] megoldás talán a név ismeretlenségéből adódhat, az „*Ariadnél* együtt volt meg a szív és az ész” pedig elírás *Ariadnénél* helyett [*Ariadnéban*].

Érdekes jelenség a név „nőiesítése”, azaz nőivé alakítása. Általában a 10—14 évesek teszik ezt olyan férfinevekkel, melyeknek csak a női párját ismerik. Ilyenkor az adatközlő talán arra gyanakszik, hogy a tesztben elírás van: „Reggel táviratot kaptam *Marcellintől*” [*Marcelltól*]; „*Noémiről* a Bibliában olvashatunk” [*Noéről*]; „*Valérián* új páncél feszült” [*Valéron*]. Olyan névátalakítást is idézhetek, amely az érettségi előtt állók körében, sőt a főiskolások és az egyetemisták között is előfordul: „*Kamillánál* nem volt nagyobb művész!” [*Kamillnál*]. — Itt jegyzem meg, hogy a női névvé alakítás eseteit egytől egyig, a rag magánhangzójától függetlenül a semleges toldalékoláshoz soroltam, hiszen ilyenkor az adatközlő valójában nem a tesztbeli nevet ragozta.

Kissé talán hosszúra nyúlt a várt ragpártól elütő megoldásokat bemutató kitérőm, de úgy gondolom, feltétlenül szükség volt rá: egyrészt azért, hogy valamelyest bemutathassam az eltérések típusait, s ezáltal láthatóvá tegyem a táblázatok számadatai mögött megbúvó jelenségeket; másrészt pedig azért, hogy felhívjam a figyelmet arra: a váratlan megoldások grammatikai, szocio- és pszicholingvisztikai hátterének akár külön tanulmányt is lehetne szentelni.

Zárjuk le ezt a szakaszt az 5. táblázattal! Ennek „más” oszlopa a várt ragpártól különböző válaszok számát tartalmazza. Mint azt a példák bemutatásakor is tapasztalhattuk, a legnagyobb mértékben a legifjabb korosztály tagjai, a tanulók tértek el a várt megoldásoktól, különösen a fiúk. A gimnazisták, egyetemisták és főiskolások válaszai közül a várt ragpártól különbözőeknek a részesedése a nyíregyházi főiskolás fiúk csoportjában a legnagyobb, a legkisebb pedig a budapesti egyetemista lányokéban.

5. táblázat

csoportok száma	megoldások		más/összes
	összes	más	%
1.	220	44	20,00
2.	528	155	29,36
3.	572	23	4,02
4.	176	6	3,41
5.	748	21	2,81
6.	176	7	3,98
7.	484	74	15,29
8.	484	104	21,49
9.	440	22	5,00
10.	440	31	7,05
összesen	4268	487	11,41

4. Kanyarodjunk vissza ezek után az alapkérdéshez, a hangrendi illeszkedés problémájához! Erre összpontosítva most már figyelmen kívül hagyhatjuk, hogy az adatközlő megoldásában szereplő toldalék a várt ragpárt képviseli-e; a lényeg csupán az illeszkedés iránya.

6. táblázat

a nevek skálája	%		a semleges adatok száma
	mély	magas	
1. <i>Adrienn</i>	—	100,00	3
2. <i>Norbert</i>	2,06	97,94	—
3. <i>Dániel</i>	3,09	96,91	—
4. <i>Bernadett</i>	4,12	95,88	—
5. <i>Mózes</i>	8,25	91,75	—
6. <i>Rafael</i>	8,33	91,67	1
7. <i>Emánuel</i>	10,31	89,69	—
8. <i>Sámuel</i>	11,58	88,42	2
9. <i>Olivér</i>	12,63	87,37	2
10. <i>József</i>	14,43	85,57	—
11. <i>Ráhel</i>	14,43	85,57	—
12. <i>Róbert</i>	14,43	85,57	—
13. <i>Hubert</i>	14,58	85,42	1
14. <i>Ágnes</i>	18,56	81,44	—
15. <i>Anzelm</i>	18,75	81,25	1
16. <i>Albert</i>	21,65	78,35	—
17. <i>Artemisz</i>	26,04	73,96	1
18. <i>Abigél</i>	27,08	72,92	1
19. <i>Marcell</i>	29,17	70,83	1
20. <i>Ábel</i>	30,93	69,07	—
21. <i>Valter</i>	33,33	66,67	1
22. <i>Arisztid</i>	43,30	56,70	—
23. <i>Noémi</i>	46,32	53,68	2
21. <i>Tihamér</i>	58,33	41,67	1
20. <i>Ariadné</i>	69,15	30,85	3
19. <i>Beatrix</i>	70,83	29,17	1
18. <i>Alfréd</i>	71,88	28,13	1
17. <i>Adél</i>	76,29	23,71	—
16. <i>Aurél</i>	81,05	18,95	2
15. <i>Amadé</i>	81,25	18,75	1
14. <i>Antigoné</i>	82,29	17,71	1
13. <i>Valér</i>	88,30	11,70	3
12. <i>Kázmér</i>	92,71	7,29	1
11. <i>Benjámin</i>	92,78	7,22	—
10. <i>Tádé</i>	93,68	6,32	2
9. <i>Konstantin</i>	94,51	5,49	6
8. <i>Noé</i>	94,62	5,38	4
7. <i>Kornél</i>	94,74	5,26	2
6. <i>Kamill</i>	94,94	5,06	18
5. <i>Albin</i>	96,39	3,61	14
4. <i>Ármin</i>	96,91	3,09	—
3. <i>Máté</i>	97,94	2,06	—
2. <i>Klotild</i>	97,94	2,06	—
1. <i>Aliz</i>	100,00	—	26

A 6. táblázat aszerint listázza a keresztneveket, milyen arányban látták el őket mély, illetve magas magánhangzójú todalékkal az adatközlők. A semleges, vagyis az illeszkedés irányát nem mutató adatok száma pedig elárulja, hány választ vehettem figyelembe ennek az arálynak a megállapításához. — Ha egy névnek nincs semleges adata, akkor a mély : magas arány a kísérlet valamennyi résztvevőjének, azaz 97 adatközlőnek az eredményét tükrözi. Ahol viszont van egy vagy több semleges adat, ott ezek számával csökken a mély : magas arányt meghatározó megoldásoké. Például a skálán felülről 8. *Sámuel* név mellé ketten írtak az illeszkedés irányát meg nem mutató ragot, tehát a mély : magas arány megállapításához csak $97 - 2 = 95$ választ vehettem figyelembe.

A táblázaton a nevek skálaszerűen helyezkednek el: ezért van a mindig mély todalékkal ellátott *Aliz* a legalsó, a mindig magas magánhangzójú raggal kiegészített *Adrienn* pedig a legfelső sorban, s ugyanezért indul ettől a két végponttól az egyre kisebb veláris, illetve palatális többséggel todalékolat keresztnevek számozása. A két névlista majdnem közepén találkozik.

Jól látható, hogy a vizsgált nevek legnagyobb részére határozottan jellemző vagy a veláris, vagy a palatális illeszkedés. A mély és magas todalékok arányát tekintve csupán a skála közepén elhelyezkedő *Tihamér*, illetve *Arisztid* és *Noémi* esetében nincs meg a kétharmados többség. — Ellenőriztem, hogy a skála alsó és felső része közötti különbségek statisztikailag szignifikánsak-e. (A számítás módjához vö. pl. Kontra 1994: 334—7.) Az eltéréseket $p < 0,05$ esetén tekintettem szignifikánsnak; ez azt jelenti: 5%-nál kisebb az esélye annak, hogy a mért eredmény a véletlen műve. Megállapítottam, hogy még a *Tihamér* és az *Arisztid* viselkedése között is szignifikáns a különbség, sőt a *Tihamér* és a *Noémi* összevetésekor sem hiányzik sok ehhez ($0,05 < p < 0,10$).

A nevek skálája igazolja a szakirodalom állítását: az ajakkerekítés nélkül képzett magas magánhangzók közül valóban az *i* akadályozza legkevésbé, az *e* pedig legerősebben a mély todalékolást. — Az utolsó szótagjukban *e*-t tartalmazó keresztnevek mindegyike a felső régióban, vagyis a többnyire palatális illeszkedésűek között helyezkedik el. Rajtuk kívül itt találjuk az utolsó szótagban *é*-t vagy *i*-t tartalmazó nevek közül azokat, amelyeknek utolsó előtti szótagjában is magas illabiális magánhangzó áll: *Olivér*, *Abigél*; *Artemisz*, *Arisztid*, *Noémi*. — Ha az utolsó szótag *é*-je vagy *i*-je előtt veláris a magánhangzó, akkor a nevet a táblázat alsó „térfelén” kell keresnünk. Jellemző, hogy (egy-két kivételtől eltekintve) inkább az *é* engedi meg a palatális todalékolást, mint az *i*. — Mindezek alapján egészen természetes, hogy a „csak mély magánhangzók + egy *i*” felépítésű hat név a skála alsó kilenc helyének valamelyikét foglalja el, az a két név pedig, amelyben az utolsó szótag *e*-jét magas magánhangzót (*i*-t) tartalmazó szótag előzi meg, „dobogós” helyen van a skála tetején.

Különös, hogy olykor egészen hasonló felépítésű nevek todalékolása között is számottevő eltérést tapasztalhatunk; igaz, nem az illeszkedés domináns irányára, hanem az arányokra nézve. Példaként a többnyire velárisan todalékoltak listájának 13. és 17. helyzetjét említem: szignifikáns az a különbség, amellyel az *Adél* a *Valér*-nál hajlamosabb palatális todalék felvételére.

5. A hangrendi problémákkal foglalkozó szerzők közül többen is felvetették azt a kérdést, befolyásolja-e a toldalék az illeszkedést. Statisztikai vizsgálataik alapján egymástól eltérő következtetésre jutottak: Gósy Mária (1992: 431—2) fontosabbnak tartja a toldalékok szerepét, mint Kontra Miklós és szerzőtársai (1986: 11, 1989: 133).

A 7. táblázatban a toldalékok szempontjából mutatom be felmérésem eredményeit. — Már szót ejtettem arról, hogy a teszt összeállításakor 11 ragpárt kombináltam négy-négy mondatban a vizsgált keresztnévek különféle hangszerkezetű altípusaival. Úgy vélem, joggal feltételeztem, hogy ha különbséget találok az egyes ragokhoz tartozó számadatok között, akkor az elsősorban maguknak a ragoknak a természetéből adódhat. Láthattuk azonban, hogy az összes adatközlői válasznak csak 88,59%-a tartalmazta a várt ragpár képviselőjét. Ez a körülmény dilemma elé állított: korlátozzam a toldalékokra vonatkozó vizsgálódást a várakozásnak megfelelő megoldásokra, vagy vegyek figyelembe minden olyan választ, amely elárulja az illeszkedés irányát? Az utóbbi változat mellett döntöttem: részben arra való tekintettel, hogy a nem várt válaszok miatt semmiképpen sem érhettem el, hogy az egyes toldalékok viselkedését azonos számú adat alapján hasonlíthassam össze; részben pedig azért, mert az illeszkedés iránya nem függhet attól, hogy várt ragpárról vagy nem vártról van-e szó.

7. táblázat

toldalékpár	mély	magas	összes	%	
				mély	magas
<i>-ban/-ben</i>	174	229	403	43,18	56,82
<i>-ból/-ből</i>	172	189	361	47,65	52,35
<i>-bal/-be</i>	166	205	371	44,74	55,26
<i>-on/-en</i>	127	190	317	40,06	59,94
<i>-ról/-ről</i>	179	206	385	46,49	53,51
<i>-ra/-re</i>	169	229	398	42,46	57,54
<i>-nál/-nél</i>	196	151	347	56,48	43,52
<i>-tól/-től</i>	302	105	407	74,20	25,80
<i>-hoz/-hez</i>	178	126	304	58,55	41,45
<i>-nak/-nek</i>	208	230	438	47,49	52,51
<i>-val/-vel</i>	208	205	413	50,36	49,64
<i>-kal/-ke</i>	1	3	4	25,00	75,00
<i>-kám/-kém</i>	6	1	7	85,71	14,29
<i>-om/-em</i>	2	2	4	50,00	50,00
<i>-unk/-ünk</i>	1	—	1	100,00	—
<i>-ot/-et</i>	—	4	4	—	100,00
<i>-kat/-ket</i>	—	1	1	—	100,00
<i>?/-rel</i>	—	1	1	—	100,00
összesen	2089	2077	4166	50,14	49,86

Azt a 11 ragpárt, amelynek természetét a teszt segítségével meg akartam figyelni, a táblázatban kettősvonal választja el a többi toldaléktól. Az utóbbiak csekély számú adatából hangrendi viselkedésükre következtetni egyáltalán nem lehet, mellettük a százalékos arányokat csak a teljesség kedvéért adom meg. Az utolsó sorban a kérdőjel azt mutatja, hogy az íráshibából született *-rel* mellé nem állíthatunk valódi párt.

A 11 ragpárt tanulmányozva láthatjuk, hogy az esetek nagy többségében a főlényben lévő ragváltozatnak 50 és 60% közötti a részesedése, feltűnő tehát a *-tól* eredménye a maga csaknem 75%-ával. A *-tól/-től* rag használatát a következő nevek mellett vártam: *Marcell, Ármin, Amadé, Kázmér*. Ha visszatekintünk a 6. táblázat eredményeire, nem csodálkozhatunk azon, hogy a *-tól* főlénybe került a *-től*-lel szemben. Nehezen magyarázható viszont a különbség aránya, ugyanis a teszt várható megoldása szerint a *-hoz/-hez* raggal kombinált nevek sora (*Mózes, Albin, Aurél, Alfréd*) a magánhangzók rendjét nézve erősen hasonlít a *-tól/-től* raggal kapcsolódó keresztnévekére, a *-hoz* ragváltozat gyakorisága mégis 60% alatt marad. Gondolhatnánk arra is, hogy a *-tól* „orvul”, vagyis a nem várt megoldásoknak köszönhetően szorította ennyire háttérbe palatális párját, de ezt a feltevést megdönti, hogy a várt ragpárral adott válaszok körében is 75%-os a *-tól* használata. Mindezek alapján nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget, hogy a *-tól/-től* illeszkedése magára a ragra is jellemző, azaz nem pusztán a szó-tő magánhangzótól függ. — A *-tól/-től* viselkedését egyébként Gósy Mária (1992: 430—1) is vizsgálta: eredményei vegyes képet mutatnak, de inkább támogatják az imént említett hipotézist, mint cáfolják.

Érdekes, hogy a *-tól* mellett (nem számítva a *-vall/-vel* esetében megfigyelhető hajszalnyi eltérést) éppen a vele egy alcsoportba tartozó, külső helyviszonyt kifejező ragok, a *-nál* és a *-hoz* gyakoribbak palatális párjuknál. Ez persze nagyrészt a velük kombinált keresztnévek magánhangzó-struktúrájából adódik. — Annak igazolására, hogy emellett talán maga a toldalék is hathat az illeszkedésre, vegyük szemügyre a *-nál/-nél*, illetve a *-nak/-nek* raggal párosított nevek sorát: *József, Kamill, Abigél, Kornél*, illetve *Norbert, Klotild, Olivér, Adél*. Mivel a két névcsoport jól „rímel” egymásra, legalábbis elgondolkoztató, hogy az első esetben a veláris *-nál*, a másodikban viszont a palatális *-nek* van főlényben.

6. A 8. táblázat az adatközlői csoportok eredményeit mutatja be. Ezzel háttérként szolgál a 9 — 12. táblázat a t o k h o z, vagyis az iskolák típusai, a tanulmányok helyszínei és a nemek szerinti összevetéshez. — A 9. és a 12. táblázatban az idézőjel arra utal, hogy a 10—11 éves budapesti tanulók valójában nem általános iskolába, hanem gimnáziumba járnak. Lényegében ugyanezt jelzi a 10. táblázatban a zárójelbe tett felkiáltójel, csak hogy ott a szóban forgó rovatban „valódi” általános iskolások (a nyíregyháziak) is szerepelnek. A 12. táblázatban a budapestiek adatainak azért jut két sor, mert a másodikban már csak a Nyíregyháza is képviselt két korosztály eredménye tükröződik.

Ha a különféle i s k o l a t í p u s o k diákjainak eredményeit hasonlítjuk össze a 10. táblázat alapján, azt láthatjuk, hogy az általános iskolától a felsőoktatás felé haladva az adatközlők egyre hajlamosabbak a mély toldalékok válasz-

8. táblázat

a csoport sorszáma	a válaszok száma és százalékos részesedése					
	mély		magas		semleges	
1.	89	40,45	120	54,55	11	5,00
2.	221	41,86	274	51,89	33	6,25
3.	279	48,78	288	50,35	5	0,87
4.	98	55,68	77	43,75	1	0,57
5.	369	49,33	377	50,40	2	0,27
6.	94	53,41	81	46,02	1	0,57
7.	227	47,31	251	51,45	6	1,24
8.	230	47,52	223	46,07	31	6,40
9.	225	51,14	212	48,18	3	0,68
10.	257	58,41	174	39,55	9	2,05
összesen	2089	48,95	2077	48,66	102	2,39

9. táblázat

a válaszok százalékos részesedése			
hely és iskolatípus	mély	magas	semleges
Budapest, „általános”	41,44	52,67	5,88
Budapest, gimnázium	50,40	48,80	0,80
Budapest, egyetem	50,11	49,57	0,32
Nyíregyháza, általános	47,21	48,97	3,82
Nyíregyháza, főiskola	54,77	43,86	1,36

10. táblázat

a válaszok százalékos részesedése			
iskolatípus	mély	magas	semleges
általános (!)	44,70	50,58	4,72
gimnázium	50,40	48,80	0,80
felső	52,38	46,78	0,83

11. táblázat

a válaszok százalékos részesedése			
nemek	mély	magas	semleges
lányok	48,25	50,65	1,10
fiúk	49,89	45,95	4,16

tására. Az összes választ tekintve a tanulók és az egyetemi vagy főiskolai hallgatók eredményei között statisztikailag is számottevő az eltérés ($p < 0,01$). A 9. táblázat adatai alapján kiszámíthatjuk, hogy az utóbbi megállapítás a budapestiek ($p < 0,05$) és a nyíregyháziak ($p < 0,01$) körében egyaránt igaz. — Kissé megtévesztő viszont a 10. táblázat a középső korosztályra, vagyis a gimnazistákra nézve, hiszen nekik nincsenek nyíregyházi képviselőik. Az ő szempontjukból realisabb összehasonlítást tesz lehetővé a 9. táblázat. Ebből tudhatjuk meg, hogy a budapestiek körében éppen a gimnazisták hajlottak leginkább a veláris todalékolásra. Eredményük az egyetemistákétól csak elhanyagolható mértékben különbözik ($0,70 < p < 0,90$), a tanulókétól viszont jelentősen ($p < 0,01$).

Az iskolatípusok függvényében vizsgált adataim leginkább Gósy Mária megfigyeléseivel (1992: 433) hasonlíthatók össze. Velem ellentétben ő azt tapasztalta, hogy az életkor növekedésével a veláris irányú illeszkedés részesedése csökken. Bevallom, egyelőre nem látom világosan, hogy kísérleti eredményeink miért mutatnak ennyire ellentétes tendenciákra. A furcsa ellentmondás feloldásához mindenképpen szükség lenne további vizsgálatokra.

A 11. táblázat a válaszokat az adatközlők nem e szerint összegzi. Úgy látszik, a lányok valamivel szívesebben választják a magas, a fiúk pedig a mély todalékokat. Az összes választ tekintve a két csoport eredménye között szignifikáns a különbség ($p < 0,05$). — Itt jegyzem meg, hogy Kontra Miklós és szerzőtársai (1986: 3, 10—1, 1989: 133) elemzéseik során a két nem válaszaik között csupán egy-két részletre nézve találtak statisztikailag jelentős eltéréseket.

A tanulmányok helyszín e szerint a 12. táblázat csoportosítja az adatközlők eredményeit. A budapestiek válaszainak összesítése a felső sorban inkább csak tájékoztatásul szolgál; összevetésre az alsó két sor alkalmas, hiszen ezekben két-két korosztály (Nyíregyházáról általános iskolások és főiskolások) képviselteti magát. Láthatjuk, hogy a fővárosi diákok inkább a palatális, a szabolcsiak pedig a veláris todalékolást kedvelik, sőt az összes választ tekintve a két csoport eredménye szignifikánsan ($p < 0,01$) különböző. Nem szabad megfeledkeznünk azonban arról, hogy Budapest, illetőleg Nyíregyháza néhány adatközlő számára nem több, mint tanulmányaik színhelye, és könnyen lehet, hogy nyelvi életrajzukban születési helyük vagy akár egy másik vidék, ahol hosszabb időt töltöttek, nagyobb szerepet játszott.

12. táblázat

a válaszok százalékos részesedése			
hely	mély	magas	semleges
budapestiek	47,52	50,29	2,19
budapesti „általános” + egyetem	46,23	50,96	2,81
nyíregyháziak	50,81	46,54	2,65

Nem véletlenül hangsúlyoztam többször is, hogy bizonyos csoportok eredményei közötti eltérések az összes választ tekintve szignifikánsak. Ha ugyanis nem a válaszok számait, hanem egy főre jutó átlagaikat vetjük össze az iskolatípusok, a nemek és a tanulmányok helyszínei szempontjából, akkor az eltérések nem mondhatók statisztikailag jelentősnek. Ez voltaképpen nem is nagyon meglepő, hiszen az egyes csoportok összeredményeit egy-két szélsőséges részeredmény erősen befolyásolhatja.

Úgy vélem, ezen a ponton kell áttérnünk a különféle csoportok összeredményeinek bemutatásáról az egyes adatközlők eredményeinek rövid szemléjére. Természetesen nincs lehetőség arra, hogy mindnyájukról szóljak, megelégszem hát a rekorderek felsorolásával. Feltűnő, hogy minden „csúcseredménynek” fiú a gazdája. — A legszélsőségesebb teljesítmény egy szabadkai születésű, 11 éves budapesti tanulóé: a 44 keresztnév közül csak 6-ot (13,64%) egészített ki mély todalékkal, viszont 35-öt (79,55%) magassal (három semleges válasz mellett). A legtöbb veláris todalékot, 31-et (70,45%) és a legkevesebb palatálisat, 12-t (27,27%) egy karcagi születésű, 24 éves nyíregyházi főiskolás használta (tőle egy semleges választ kaptam); szintén csak 12 névhez illesztett magas todalékot egy fehérgyarmati születésű, Nyíregyházán tanuló 13 éves fiú. A legtöbb semleges választ egy 10 éves budapesti tanuló adta: 9-et (20,45%).

7. Vizsgálódásom eredményei lényegében és sok részletre nézve is megfelelnek a szakirodalom megállapításainak. A vegyes hangrendű keresztnevék todalékolása nemigen tér el a hasonló közszavakétól. Az illeszkedés irányát elsősorban maga a név határozza meg, de szerepe lehet a todaléknak is; az utóbbi tényező alaposabb vizsgálatához célszerű volna olyan tesztet összeállítani, melyben az egyes nevek sokféle todalékkal kombinálódnak. Haszonnal járhatna a szórend és a szöveggörnyezet szerepére irányuló kutatás is. A valódi nyelvhasználatról a tesztvizsgálatnál hitelesebb képet nyerhetnénk beszélt és írott nyelvi szövegekből való gyűjtéssel, bár ebből a szempontból gondot okozhat, hogy az ingadozó todalékolású szavak viselkedéséről csak meglehetősen nagy korpuszból kaphatnánk elegendő információt.

Kísérletemnek az iskolázottság, a nemek és a nyelvföldrajz szerinti különbségekre vonatkozó eredményeit nyilvánvalóan további vizsgálatokkal kellene igazolni, természetesen minél több adatközlő segítségével, sőt valószínűleg másféle adatközlői csoportokat is bevonva. Annyi azonban a mostani felmérésből is egyértelműen kiderült: a vegyes hangrendű keresztnevék todalékolása igen erősen függ a z e g y é n nyelvhasználati ízlésétől, szokásától.

SZAKIRODALOM

- Antal László 1991. Magánhangzó-illeszkedés: újabb kísérlet egy régebbi felfogás alapján. *MNy.* 59—64.
- Cseresnyési László 1993. Gondolatok a magyar hangrendről. *MNy.* 401—12.
- Deme László 1961. Magánhangzóink egymásra hatása. In: Tompa József (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere I.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 94—8.

- Elekfi László 1985. Magánhangzó-illeszkedés. In: Grétsy László—Kovalovszky Miklós (főszerk.): *Nyelvművelő kézikönyv II.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 77—83.
- Elekfi László 1994. *Magyar ragozási szótár.* MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest.
- Gósy Mária 1992. Magánhangzó-harmónia a gyermeknyelvben. *Nyr.* 424—36.
- Grétsy László—Kemény Gábor (szerk.) 1996. *Nyelvművelő kéziszlótár.* Auktor Könyvkiadó. Budapest. 358—9 és passim.
- Imre Samu 1971. *A mai magyar nyelvjárások rendszere.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 318.
- Kontra Miklós—Ringen, Catherine 1986. Hungarian Vowel Harmony: The Evidence from Loanwords. *Ural-Altäische Jahrbücher* 1—14.
- Kontra Miklós—Ringen, Catherine O.—Stemberger, Joseph P. 1989. Kontextushatások a magyar magánhangzó-harmóniában. *NyK.* 128—42.
- Kontra Miklós 1994. Milyen hatása van a mai magyar nyelvűvelésnek? *MNy.* 333—45.
- Laczkó Mária 1991. Az előrejelezhetőség kérdése a toldalék illeszkedésében. *Nyr.* 237—41.
- Ladó János 1982. *Magyar utónévkönyv.* Ötödik, változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Nádasdy Ádám—Siptár Péter 1994. A magánhangzó-harmónia. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 2. Fonológia.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 94—152.
- Papp Ferenc 1975. *A magyar főnév paradigmatis rendszere.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 165—86.
- Siptár Péter 1984. Vita a magyar magánhangzó-harmóniáról. *MNy.* 228—38.
- Szabó Sándor 1912. A vegyeshangúság. *Nyr.* 201—8.
- Szépe György 1958. Vegyes magánhangzójú szavaink illeszkedésének kérdéséhez. In: Benkő Loránd (szerk.): *Magyar hangtani dolgozatok. NytudÉrt. 17. sz.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 105—29.
- G. Varga Györgyi 1968. *Alakváltozatok a budapesti köznyelvben.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 244—6.

Horváth László